

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

حقوق حیوانات در اسلام از منظر قرآن

اورنگ استقامت ۱، بیژن محمودی* ۲، جمال فیاضی ۲

۱- گروه علوم دامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا

۲- گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رامین (ملاثانی) خوزستان

* bizhan.mahmoudi@gmail.com

چکیده

قرآن کریم به استناد آیات متعدد برای همه موجودات حتی جمادات عقل و شعور و ادراک نسبی قایل است. قرآن کریم به صراحت می گوید که همه موجودات عالم هستی تسبیح گوی خداوند هستند. به استناد آیات متعدد همه موجودات حتی جمادات محشور می شوند و در پیشگاه خداوند در قیامت حساب پس می دهند. ناچار از کسانی که به آنان ظلم و اجحاف کرده است دادخواهی خواهند کرد، پس بر انسان واجب است که عوامل طبیعت و محیط زیست را تحت حمایت خود قرار داده و در حفظ محیط زیست و حتی حیات وحش کوشا باشد در قیامت مورد بازخواست قرار گرفته که چرا دانسته و ندانسته موجب زیان همنوعان خود و یا دیگر موجودات شده است. پس اگر تعدادی از آیات قرآنی می فرمایند که شب و روز، ماه و خورشید و ابر و باد برای رفاه و آسایش انسانها آفریده شده است در کنار آن آیه‌ای به صراحت می گویند که اولاً همه موجودات از عقل و شعور و ادراک نسبی برخوردارند و ثانیاً همه موجودات محشور می شوند پس انسان باید مراقب اعمال خود در برابر محیط زیست و موجودات باشد.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، حقوق حیوانات، محیط زیست، طبیعت

مقدمه

در ادبیات حقوقی امروز برای پیدا کردن حقوق و تکلیف نسبت به حیوانات و محیط زیست دو نگاه مختلف و متضاد وجود دارد. نگاه اول نگاه سنتی و تاریخی است که تا دهه‌های اخیر در متون حقوقی رایج بود و آن نگاه انسان مدارانه یا نگاه انسان محور است. در این نگاه، انسان محور است و معتقد است که همه حیوانات برای انسانها آفریده شده‌اند تا انسانها به خواست و امیال خود دست یابند. او می تواند به هر شیوه‌ای که خواست لذت برده و بهره بگیرد و هر چه می خواهد مصرف کند تا لذت ببرد. اصل بر تمتع بشر است. جالب توجه این است که این نگاه به میان مفسرین اهل کتاب هم سرایت کرده است. یعنی مفسرین دینی یهودی و مسیحی با این نگاه متون دینی را تفسیر می کردند در کتاب تورات عباراتی هست که می گویند: خداوند جهان را برای

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

بشر آفریده است که در انجیل نیز عبارات مشابهی وجود دارد. این نگاه، نگاه انسان مدارانه به جهان است به علت این دیدگاه ها و تفاسیری از این دست فلاسفه اروپا رسماً فریاد زدند که ادیان ابراهیمی جهان را آلوده کرده اند، محیط زیست را از بین برده اند. زندگی را برای بشر تنگ کرده اند. گفته اند که جهان برای بشر آفریده شده است. بشر هر طوری که بخواهد می تواند زندگی کند و به جان طبیعت و حیوانات بیفتد. معیار حق، فقط انسان است. حق بر اساس انسان تفسیر می شود و هیچ چیز به عنوان حق معنا ندارد جزء خود انسان آنچه انسان می کند حق است این ادیان هستند که پدر جهان را در آورده اند در دو سه دهه اخیر که نهضت حقوق حیوانات و محیط زیست مطرح شد. به ادیان ابراهیمی حملات بیشتری شد متون مسیحیت بیشتر مورد حمله واقع شده است دغدغه متون مسیحی نجات بشریت است بشر باید رستگار شود پیروان مسیح معتقدند که جهان برای بشر است و دغدغه خدا این است که بشر نجات یابد این نگاه در دین مسیح به چشم می خورد.

نگاه دیگری بر ضد این نگاه در اواخر دهه ی ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ اوج گرفته است که نگاهی تند و افراطی به محیط زیست است و جهان را سراسر یک حقیقت واحد می داند. جهان طبیعت، کوه، صحرا، حیوانات اعم از وحشی و اهلی همه و همه یک حقیقت است و بشر نیز یکی از موجودات طبیعت است. این نگاه صرفاً طبیعی است. هم طبیعت از بشر استفاده می کند و هم بشر از طبیعت سود می برد این نگاه که یکی برای دیگری آفریده شده است معنا ندارد. هیچ کدام برای دیگری آفریده نشده اند بشر حق ندارد به طبیعت، کوه، صحرا، آب، دریا و جنگل تجاوز کند این نگاه بشر را از مقام اشرف مخلوقات بودن و دارای کرامت بودن به زیر می کشد و او را هم سنگ موجودت طبیعی می داند بر اساس این دیدگاه بشر هم باید از طبیعت سرمشق بگیرد و به طرف طبیعت برود باید همچون موجودات حیوانی زیست کند. و تکامل بشر زندگی کردن مانند حیوانات است هر قدر خود را مقید کند جلوی آزادی بشر را می گیرد و بشر چون با این زندگی کنونی به خواسته های خود نمی تواند برسد احساس بدبختی می کند باید قیودی که تحت عنوان قانون برای خود درست کرده است بگسلد و کنار بگذارد. هم اکنون نیز طرفداران این نگاه کم نیستند و می گویند هر چه از زندگی حیوانی دور بشویم و فاصله بگیریم به معنی عدم تعالی بشر و افول بشریت است.

حقوق و اقسام آن

حق از نظر حقوقی همیشه به یک معنی نیست یک معنی حق به معنی حق داشتن است و یک معنی دیگر حق به معنی حق بودن است و معنی دیگر حق حمایت شدن است. این معانی با یکدیگر متفاوت هستند. حق بودن آن است که خدا حق است یا این خبر حق است اکنون روز است که حق است اما حق داشتن حقی است مانند حق مالکیت، حق بر منفعت و امثال آن که این حق قابل مطالبه است یعنی صاحب حق با اراده خود می تواند مطالبه کند اما یک نوع حق، حقی است که حق است اگر چه صاحب حق قدرت اراده ندارد که مطالبه کند و این حق طبیعت است و این حق دریاست و این حق آب و خاک است و این حق موجودات و حق محیط زیست است همه این ها حق دارند ولی قدرت اراده ندارند و این حق حمایت شدن است یعنی همه ی موجودات حق دارند که بشر آن ها را حمایت کند و اگر حمایت نکند در پیشگاه خداوند مؤاخذه می شود. آزار حیوانات خلاف تکلیف است. مورچه چون جان دارد حق دارد مورد حمایت قرار بگیرد. این حق مساوی با وجوب تکلیف از طرف مقابل است. بنابراین هر موجود زنده ای حق حیات دارد اما اگر به ما اجازه کشتن حیوانات را داده اند به هیچ وجه بدون قید و شرط نیست.

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

آیات قرآن کریم و حقوق حیوانات

آیات شریفه‌ای که از قرآن کریم ناظر به حقوق موجودات مخصوصاً حیوانات است همه‌ی آنها را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد.

۱- آیاتی که به صراحت می‌گویند که همه چیز برای انسان‌ها آفریده شده است.

۲- آیاتی که به صراحت می‌گویند همه‌ی موجودات تسبیح‌گوی خدایند و شعور دارند.

۳- آیاتی که به صراحت می‌گویند بعضی از جانداران قابل تقدیرند که از درک و شعور و برتری برخوردارند.

۴- آیاتی که به صراحت می‌گویند همه‌ی موجودات محشور می‌شوند.

۵- آیاتی که خداوند در آنها به بعضی از موجودات قسم یاد می‌کند.

آیاتی که به صراحت می‌گویند همه چیز برای انسان آفریده شده است:

اکنون به تعدادی از این آیات اشاره می‌شود که مفسران و دانشمندان اسلامی و روات احادیث شریف چنین برداشتی از آنها کرده‌اند و پس از آن به تعدادی از آیات شریفه اشاره می‌شود که آنها به صراحت می‌گویند انسان برای رفاه و آسایش خود حق ندارد به عوامل طبیعت تجاوز کند آن‌ها حقوقی بر گردن انسان‌ها دارند که همان حق حمایت است و گرنه در فردای قیامت مؤاخذه می‌شوند.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. (آیه ۲۹ از سوره مبارکه بقره)

ترجمه: او همان خدایی است که همه موجودات روی زمین را برای شما آفرید و پس از آن به خلق آسمانها پرداخت و آن را به طور هفت آسمان قرار داد و او به هر چیز آگاه است. این آیه به صراحت می‌فرماید که همه موجودات روی زمین را از جماد و نبات و حیوانات برای شما انسان‌ها و به خاطر رفاه و آسایش شما آفریده است.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ.

(آیه ۱۴۲ از سوره مبارکه انعام)

ترجمه: او همان کسی است که بعضی از چهار پایان را برای بارکشی و بعضی دیگر را برای تهیه فرش برای شما آفرید. حال از آنچه خداوند روزیتان کرد بخورید ولی از گامهای شیطان پیروی نکنید.

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغَيْهِ إِلَّا لِبَيْقِ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ. (آیات ۵-۶-۷-۸) از سوره مبارکه النحل)

ترجمه : او (خداوند) چهار پایان را برای شما آفرید که آن‌ها برای شما وسیله پوشش و منافع دیگری باشند (از پشم و کرک بعضی برای تهیه پوشش استفاده کنید) و از گوشت آن‌ها بخورید و هنگامی که آن‌ها را به صحرا می فرستید و شبانگاه که به آغل برمیگردند برای شما شکوه و زیبایی دارند و آن حیوانات بارهای سنگین شما را به شهرهای دور حمل می کنند که اگر آن‌ها نبودند به آن شهرها جز با مشقت فراوان نمی رسیدید و خداوند رؤوف و مهربان است و نیز اسبان و قاطران و خران را برای شما آفرید تا سوار آن‌ها بشوید و برای شما زینت باشند و باز چیزهایی برای شما آفرید که نمی دانید.

أُولَئِكَ يَرْوُوا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ.

(آیه ۷۲-۷۳ سوره ی مبارکه یس)

ترجمه : آیا ندیدید که با دستان قدرتمند خود چهار پایان برایشان آفریدیم که آن‌ها مالک آن‌ها شدند و آن‌ها را برایشان رام کردیم تا از آن‌ها سواری بگیرند و از گوشت و شیر آن‌ها بخورند و برایشان منافع دیگر و نوشیدنیها برای آنان است.

در آیات فوق الذکر قرآن کریم انسان‌ها را به آفریدن حیوانات بالاخص حیوانات اهلی توجه می دهد که همه را برای منافع انسان‌ها آفریده است و انسان‌ها از منافع آن‌ها سود می برند. در آیات دیگری نیز به دیگر منابع طبیعی اشاره شده است که آن‌ها به خاطر انسان‌ها آفریده شده‌اند و انسان‌ها از آن‌ها سود ببرند.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ وَنَوَسَخَر لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ. (آیات ۱۰-۱۱-۱۲ از سوره النحل)

ترجمه : او همان کسی است که از آسمان برای شما آب نازل کرد تا از آن بیاشامید و از آن درختان برویند و حیوانات خود را از آن درختان و گیاهان بچرانید و با آن برایتان کشتزار و درختان زیتون و خرما و از هر نوع میوه ها پرورش دهید. مسلماً همه این‌ها دلایل روشنی برای شما برای ایمان به او است و اوست که شب و روز و ماه و خورشید و ستارگان را به خاطر شما مسخر امر خود کرد. البته در همه این‌ها برای گروهی که عقل و خرد دارند نشانه هایی است.

وَمَا ذَرَأَا لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ هُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاحِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ. (آیات ۱۳-۱۴-۱۵-۱۶ سوره النحل)

(آیات ۱۳-۱۴-۱۵-۱۶ سوره النحل)

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

ترجمه : او کسی است که در روی زمین چیزهایی با رنگهای مختلف برای شما آفرید که در آن نشانه ای است برای گروهی که تذکر پیدا می کنند. و او همان کسی است که دریا را به خاطر شما مسخر کرد تا از آن گوشت تر و تازه بخورید و از آن وسایل زیتنی برای پوشیدن خود را استخراج کنید و می بینی که کشتیها را مسخر کرد که در روی امواج دریا در آمد و شدند تا به وسیله ی آن کشتیها از فضل و نعمت او جستجو کنید تا شاید شکر گزاری کنید و باز او کسی است که در سطح زمین کوههایی آفرید تا زمین زیر پای شما نلرزد و راهها را برای شما آفرید تا به سر منزل خود هدایت شوید و ستارگان را برای شما آفرید تا با آنها به راه خود هدایت شوید.

فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نُحَيْلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَاوَاكِهِ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصَبِغٍ لِلَّذِينَ آمَنُوا لِكُلِّ لَبَّيْنٍ. (آیه ۱۹-۲۰ سوره مبارکه مؤمنون)

ترجمه: با آن آبهایی که برای شما از آسمان نازل کردیم برای شما باغاتی از خرما و انگور برای شما پرورش دادیم که از آنها میوه های فراوانی برای شما آفریدیم تا از آنها بخورید و درختان فراوانی در کوه طور سیناء برای شما آفریدیم تا از میوه های آنها روغن بگیرید (درخت زیتون) و نان خورش برای خوردندگان باشد.

در این آیات شریفه به صراحت بیان شده که همه درختان میوه دار اعم از خرما و انگور و زیتون را برای شما و خاطر شما انسانها آفریدیم تا از آنها بهره ببرید.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفُلُوكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ. (آیه ۳۲ سوره ابراهیم)

ترجمه : خداوند همان کسی است که آسمانها و زمین را بیافرید و آنگاه از آسمان آب نازل کرد و با آن میوه ها را برای شما انسانها آفرید و کشتیها را آفرید تا در دریا جریان یابند و باز خورشید و ماه و شب و روز را مسخر برای شما کرد.

در این آیه شریفه اشاره جامع تری به آفرینش درختان میوه دار شده و نیز آفرینش دریا و نهرها و شب و روز را برای انسانها می شمارد.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّى كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى. (آیات ۵۲-۵۳ سوره مبارکه طه)

ترجمه: او همان خدایی است که سطح زمین را برای شما همچون گهواره آفرید و در آن راههایی برای آمد و شد قرار داد و از آسمان باران برای شما نازل کرد و با آن از نباتات فراوان زوجهایی برای شما آفریدیم تا از آنها بخورید و چها پایان خود را از آنها بچرانید البته در آفرینش اینها برای خردمندان نشانه های فراوانی بر عظمت خالق آنهاست.

در این آیات شریفه به آفرینش نباتات مختلف برای استفاده انسانها و حیوانات نیز اشاره می کند.

هو الذي جعل لكم الليل لتسكنوا فيه و النهار مبصرا ان في ذالك لآيات لقوم يسمعون.

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

(آیه ۵۶ سوره طه)

ترجمه: او کسی است که شب را برای آسایش شما و روز را برای تهیه معاش برای شما روشن نگهداشت و در آفرینش آن‌ها بدین گونه برای کسانی که گوش شنوا دارند نشانه هایی است.

به گفته سعدی شب از بهر آسایش تست و روز. همه موجودات عالم هستی و به طور کلی طبیعت شعور دارند و تسبیح گوی خداوند هستند.

در زیر آیه شریفه‌ای ذکر شده که به صراحت می فرماید که همه موجودات عالم هستی دارای درک و شعورند و به اقتضای آن خالق خود را تسبیح می گویند ولی ما انسان‌ها تسبیح آن‌ها را نمی فهمیم.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ. (آیه ۷۹ از سوره انبیاء)

ترجمه: ما کوهها و پرندگان را مسخر کردیم تا همراه داود علیه السلام تسبیح خدا بگویند و ما چنین کاری را کردیم.

قرآن کریم به صراحت می فرماید: که کوهها و پرندگان خداوند را تسبیح می گویند.

أَوْ لَمْ يَرَوْهُ إِلَّا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَتًى ظُلُمًا ذَلَالَةً عَنِ الَّتِي مِّنَ الْأَرْضِ مِمَّنْ دَابَّةٌ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ.

(آیه ۴۸ و ۴۹ از سورت النحل)

ترجمه: آیا ندیدند که همه چیزهایی که خداوند آفرید و سایه هایشان از چپ و راست حرکت می کند برای خداوند سجده می کنند و برای خداوند پیوسته خضوع و خشوع می کند. همه چیزهایی که در آسمانها و در زمین است و هر جنبنده ای که در آسمانها و زمین وجود دارد و همه ملائکه خدا را سجده می کنند و تکبر نمی ورزند.

و همچنین آیه دیگر می فرماید همه جنبندگان و همه موجودات و همه ملائکه با خضوع و خشوع خدا را سجده می کنند.

سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. (آیه ۱ سوره حشر)

ترجمه: هر آنچه در آسمانها و زمین است خدا را تسبیح می گویند که او عزیز و حکیم است.

این آیه شریفه در صدر بعضی از سوره های دیگر تکرار شده و در صدر سوره مبارکه جمعه و بعضی از سوره های دیگر به جای تسبیح که فعل مضارع به صورت سبح که فعل ماضی است آمده است بنابراین همه موجودات و مخلوقات خداوند متعال از شعور نسبی برخوردارند و متوجه هستند که باید تسبیح گوی خداوند قادر متعال باشند.

قرآن کریم بعضی از جانداران را از درک و شعور برتری برخوردار می داند که به حدی که برای آن‌ها جنبه قداست قائل است.

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

قرآن کریم و گوشت حیوانات:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَلْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلِيَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ. (آیه ۳ از سوره مائده)

ترجمه: بر شما گوشت حیوانات مرده و خون حیوانات و گوشت خوک و گوشت حیواناتی که با غیر نام خداوند ذبح شدند و حیواناتی که خفه شده و یا با زجر کشته شدند و یا حیواناتی که بر اثر پرت شدن از بلندی کشته شدند و آنانی که به خاطر شاخ زدن حیوانی دیگر کشته شدند و باقیمانده از حیوانی که حیوان درنده ای مقداری از آن را خورده است مگر اینکه این حیوانات پیش از مردن ذبح کرده باشند و حیواناتی که برای بتها قربانی کرده باشند، همه اینها حرام شده است و همچنین گوشت حیواناتی که با چوبهای قمار بازی بین خود قسمت می‌کند (آیه ۳ از سوره مائده) و در شرح گوشت حیواناتی که خوردنش برای مسلمانان حلال است می‌فرماید: (ترجمه آیه ۴ سوره مائده)

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ.

ترجمه: از تو می‌پرسند که چه چیزی برایشان حلال است به آنان بگوی که آنچه پاک و پاکیزه است برای شما حلال است و حیواناتی که سگان شما آنها را برای شکار طبق آنچه خداوند به شما تعلیم داده است تعلیم داده‌اند. (سگان معلم) برای شما شکار کرده‌اند حلال است به شرطی که به هنگام فرستادن آنها به سوی شکار نام خدا را برده باشید (بسم الله، گفته باشید) از معصیت خدا بپرهیزید که خداوند سریع الحساب است (آیه شریفه ۴ از سوره مائده)

تجلیل قرآن کریم از زنبور عسل:

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ. ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ. (آیه ۶۸ و ۶۹ سوره النحل)

ترجمه: پروردگارت به زنبور عسل وحی کرد که از کوهها و درختان و داربست هایی که مردم می‌سازند برای خود خانه بساز و پس از آن از همه میوه ها بخور و راههایی که خداوند برای تو آماده کرده است بیما خداوند از شکمهای آنان (زنبور عسل) نوشیدنی شیرین با رنگهای مختلف بیرون می‌آورد که خوردن آن موجب شفای مردم است و در این امر نشانه روشنی بر قدرت خداوند برای گروهی است که می‌اندیشند.

قرآن کریم زنبور عسل را نه تنها آیتی از آیات خدا می‌شمارد بلکه قدر و مقام آن را انقدر والا می‌داند که خداوند او را لایق وحی خود دانسته است و به او وحی می‌کند این نکته به خوبی روشن می‌کند که جانداران از درک و شعور کافی برخوردارند.

قرآن کریم و حشر و نشر حیوانات و جمادات

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

قرآن کریم صراحتاً حشر حیوانات و جمادات را بیان می‌کند و می‌فرماید همه عوامل طبیعت از جماد و نبات و حیوان در قیامت محشور می‌شوند و از افرادی که بر آنان ستم کردند دادخواهی می‌کنند و می‌فرماید:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ. (آیه شریفه ۳۸ از سوره مبارکه انعام)

ترجمه: هیچ جنبنده ای در روی زمین و هیچ پرنده ای که با دو بال خود پرواز می‌کند نیست مگر اینکه آنان امتهایی از امثال شما بودند ما ذکر هیچ چیزی را در قرآن کریم ناگفته نگذاشتیم و هیچ چیزی در عالم نیست مگر اینکه روز قیامت نزد پروردگارشان محشور می‌شوند.

در تفسیر نمونه آمده است:

امم. جمع امت است و امت به معنای جمعیت و گروهی است که قدر مشترکی دارند یا زبان واحد و یا صفات و یا کارهای واحدی دارند. این آیه شریفه می‌فرماید که هر یک از انواع حیوانات و پرندگان برای خود امتی همانند انسانند. اینکه این همانندی چگونه است در میان مفسران گفتگو است از آیات دیگر قرآن و روایات اهل بیت علیه السلام مستفاد است که منظور شباهت آنها با انسانها از نظر فهم و شعور و درک است. یعنی آنها در عالم خود دارای علم و شعور و ادراک هستند. خدا را می‌شناسند و به اندازه فهم و شعور و ادراک خود او را تسبیح می‌گویند و تقدیس می‌کنند هر چند از این لحاظ در مقایسه با انسانها در درجه پایین تری قرار دارند در انتهای همین آیه این نظر را تأیید می‌کند چون می‌فرماید: آنگاه همگی به سوی پروردگارشان محشور می‌گردند (ثم الی ربهم یحشرون). یعنی حیوانات و پرندگان مانند انسانها رستاخیز دارند. طرفداران این عقیده می‌گویند مدارکی در دست است که نشان می‌دهد که حیوانات و پرندگان به اندازه خود دارای درک و شعور و فهمند از جمله اینکه زندگی بسیاری از آنها آمیخته با نظام زیبا و شگفت‌انگیزی است که روشن گر سطح عالی فهم و شعور آنهاست. زندگی پیچیده و تمدن شگفت‌انگیز مورچه‌ها و زنبور عسلها و بعضی از پرندگان و بسیاری از حیوانات دیگر مؤید این مطلب است علاقه ای که بسیاری از حیوانات به صاحبان خود دارند و وفاداری آنها به صاحبانشان شاهد دیگری است مسلم است که تمام این امور را نمی‌توان ناشی از غریزه دانست زیرا غریزه معمولاً سرچشمه کارهای یکنواخت است. اما اعمالی که در شرایط خاصی صورت می‌گیرد که پیش بینی شدنی نیست و معمولاً عکس العمل است به فهم و شعور شبیه تر است تا به غریزه علاوه بر این در آیات متعددی از قرآن کریم مطالبی دیده می‌شود که دلیل محکمی برای فهم و شعور بعضی از حیوانات است داستان فرار کردن مورچگان از برابر لشکر سلیمان و داستان آمدن هدهد به منطقه سبا و یمن و آوردن اخبار هیجان‌انگیز برای سلیمان شاهد بر مدعاست. در روایات اسلامی نیز احادیث متعددی در زمینه رستاخیز حیوانات دیده می‌شود. سوال مهمی که اینجا پیش می‌آید این است که آیا حیوانات مانند انسانها تکلیف دارند. با آنکه یکی از شرایط عقل است باید گفت که تکلیف مرحلی دارد در هر مرحله ادراک و عقل و شعور متناسب خود را می‌خواهد. تکالیف مختلفی برای انسانها در اسلام وجود دارد زیرا شرط و جوب این تکالیف در آنها حاصل نیست. تکالیف آنها مرحله ساده و پایین تری از تکالیف انسانهاست. تکالیفی بر آنهاست که لازم است مختصر فهم و شعور برای

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

انجام آن‌ها داشته باشد. بنابراین نمی‌توان به طور کلی فهم و شعور و ادراک حیوانات و پرندگان را منکر بود. چنانکه از کودکان و دیوانگان در حد خودشان انتظاراتی هر چند ابتدایی می‌رود که اگر از آن سرپیچی کنند مؤاخذه می‌شوند (۲۸).

نتیجه:

قرآن کریم شکی نیست که در آیات متعدد به صراحت هشدار می‌دهد که همه موجودات عالم هستی و به طور کلی همه منابع طبیعی و محیط‌زیست برای بشر آفریده شده است که به قول سعدی رحمت الله علیه. ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی به کف آری و غفلت نخوری. اما در کنار آن آیاتی یاد

به صراحت می‌گویند که همه موجودات عالم تسبیح‌گوی خداوند هستند. در صورتی که تعدادی از انسان‌ها منکر خداوند متعالند و شکر نعمت خداوند نمی‌گویند لذا می‌توان گفت که جمادات و نباتات جانداران غیر از بشر خداشناس ترند و از طرفی از آیاتی حکایت می‌کند که می‌فرماید: همه موجودات عالم در روز قیامت محشور می‌شوند و در پیشگاه خداوند داد خواهی می‌کنند و باز از طرفی دیگر در جای دیگر از آیاتی حاکی از قداست و تجلیل بعضی از جانداران است مانند ناقه حضرت صالح که نه تنها او را محترم می‌شمارد بلکه قوم ثمود را به خاطر کشتن آن مجازات می‌کند و صاعقه بر سر آنان فرود می‌آورد و آنان را در حالی که در خانه هایشان بودند نیست و نابود می‌کند. سگ اصحاب کهف را به خاطر همراهی با جوانان خدا جوی در داخل همان غاری که یاران اصحاب کهف را می‌میراند او را هم می‌میراند تا در کنار آنان مدفون شود و بر در آن غار که آرامگاه یاران اصحاب کهف و آن سگ وفادار با ایمان بود مسجدی بنا شود و عبادتگاه مردان خدا بشود. رسول الله (ص) از ماموریت سگان آب حواب خبر می‌دهد. طلحه و زبیر عایشه را با خود همدست کردند و عازم بصره برای جنگ با امیرالمومنین علیه السلام شدند. لشکر شبانه به آبی رسید (آبادی) که به آن ماء الحواب گفته می‌شد. سگان آنجا برای آنان به شدت پارس کرده و فریاد می‌زدند عایشه با شنیدن پارس سگان گفت اینجا کجاست؟ یکی گفت ماء الحواب عایشه گفت: انالله و انا الیه راجعون مرا باز گردانید این همان آبی است (آبادی است) که پیامبر خدا به من گفته است. تو آن زن مباش که سگهای حواب برای تو پارس کنند و فریاد بکشند طلحه و زبیر چند مرد نزد عایشه آوردند و آنان به خدا سوگند خوردند که اینجا ماء الحواب نیست و عایشه با قسمهای دروغ آنان فریب خورد (۳۰). علاوه بر این قرآن کریم آیات هشدار دهنده ای دارد که انسان خود را فعال مایشاء نداند و هر بلایی بتواند بر سر طبیعت نیاورد. چون می‌فرماید به قول سعدی، تسبیح‌گوی او نه بنی آدمند و بس - همه موجودات تسبیح‌گویند. ولی همه انسان‌ها تسبیح‌گوی و شکر گزار نعمتهای خداوند نیستند. آیات قرآن هشدار می‌دهند که انسان‌ها باید طبیعت و محیط‌زیست را حمایت کنند. وگرنه در روز قیامت از موجوداتی که به آن‌ها ستم کرده، داد خواهی می‌کنند و از خداوند مجازات او را می‌طلبند. طبیعت و محیط‌زیست موجودات بی جان نیستند که هر بلایی را تحمل کنند و از متجاوز دستشان به آسمان بلند نشود. طبیعت زنده است و باید از حقوق زندگان بهره مند باشد. فرق بارز متون دینی اسلام و قرآن کریم با سایر متون دینی در این است اگر تورات و انجیل و یا متون دینی یهود و مسیحی می‌گویند که همه موجودات عالم طبیعت برای رفاه و آسایش بشر آفریده شدند تا بشر از همه آن‌ها به نفع خود استفاده کند و لذت ببرند در کنار آیاتی که می‌گویند همه موجودات برای بشر آفریده شده‌اند. آیاتی دیگر در متون دینی آنان نگفته است که طبیعت زنده است، طبیعت هم مانند انسان‌ها درک و شعور و فهم دارد. طبیعت هم حق حیات دارد و طبیعت هم حق حمایت دارد. طبیعت هم محشور می‌شود و در قیامت از متجاوزان بر حقوق خود دادخواهی

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

می‌کند. همان‌طور که پیشتر گفتیم متون دینی ادیان ابراهیمی بالاخص متون مسیحیت می‌گوید همه دغدغه خداوند نجات بشریت است پس انسان‌ها می‌توانند همه مظاهر طبیعت را فدای خود بکنند ولی قرآن کریم دغدغه اش تنها نجات بشریت نیست بلکه دغدغه اش نجات کامل طبیعت است. رستگاری بشریت را با رستگاری طبیعت گره می‌زند. برای نجات و رستگاری بشر نمی‌توان به محیط‌زیست بی‌اعتنا بود و آن را نابود کرد. قرآن کریم در جای دیگر فساد و تباهی و خرابی خشکی‌ها و دریاها را نتیجه اعمال انسان‌ها می‌داند. اما فساد و تباهی و خرابی دریاها چطور می‌تواند نتیجه اعمال انسان‌ها باشد. به طور قطع وقتی دریاها فاسد می‌شوند که انسان‌ها با دست خود آلوده کنند هر چند مفسران خرابی خشکی‌ها را که به دست انسان‌ها صورت می‌گیرد آن را ناشی از اعمال خلاف و گناه انسان‌ها می‌دانند. گناهان بزرگی همچون زنا و ربا و رشوه خوری و امثال آن شکی نیست که وقتی گناهان بزرگ رواج یابد همه انسان‌ها در عذاب می‌افتند و زندگی همه انسان‌ها فاسد و خراب می‌شود ولی اگر مقصود از این فساد ارتکاب گناهان کبیره باشد. این گناهان کبیره چه ارتباطی به دریاها دارد که آن‌ها نیز خراب و فاسد بشوند. قرآن کریم می‌فرماید:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ. (آیه ۴۱ سوره الروم)

ترجمه: در خشکی‌ها و دریاها به خاطر اعمالی که مردم مرتکب می‌شوند آثار فساد و خرابی آشکار شد تا مردم طعم اعمال تباه خود را بچشند. شاید خود از کارهایشان دست بکشند و به راه راست باز آیند. اغلب مفسران می‌گویند فساد و تباهی محیط‌زیست به خاطر ارتکاب گناهان کبیره است که مردم مرتکب می‌شوند هر چند یکی از علل فساد و تباهی و خرابی جامعه می‌تواند ارتکاب گناهان کبیره باشد که در اثر آن همه مردم در رنج و زحمت می‌افتند و هیچکس بر جان و مال و ناموس خود نمی‌تواند در امان باشد اما فساد و تباهی دریاها را چگونه می‌توان نتیجه فساد و تباهی مردم و اخلاق فاسد مردم دانست بنابر این باید گفت فساد و تباهی جامعه اگر نتیجه کارهای مردم است. فساد و تباهی و خرابی دریاها نیز نتیجه اعمال مردم است اما تنها به دلیل ارتکاب گناهان کبیره نیست بلکه نتیجه اعمال مجازاتی برایش در شریعت اسلام تعیین نشده باشد ولی نبودن قانون و مقرراتی برای حفظ و حرمت دریاها دلیلی برای گناه نبودن تخریب دریاها نیست. بنابراین می‌توان گفت این آیه شریفه هشدار می‌دهد که اگر محیط‌زیست در معرض خطر قرار بگیرد آسایش بشر بلکه هستی او در معرض خطر قرار می‌گیرد.

منابع و مأخذ

الف - قرآن کریم

۱- آیه ۲۹ از سوره بقره

۲- آیه ۱۴۲ و ۱۴۳ از سوره انعام

۳- آیات ۵-۶-۷ و ۸ از سوره النحل

۴- آیه ۷۲ و ۷۳ از سوره یس

۵- آیات ۱۰-۱۱ و ۱۲ از سوره النحل

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

۶- آیات ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ و ۱۶ از سوره النحل

۷- آیات ۱۹ و ۲۰ از سوره مومنون

۸- آیه ۳۸ از سوره ابراهیم (ع)

۹- آیه ۵۲ و ۵۳ از سوره طه

۱۰- آیه ۴۷ از سوره اسراء

۱۱- آیه ۷۹ از سوره انبیاء

۱۲- آیه ۱۵ از سوره الرعد

۱۳- آیه ۴۸ و ۴۹ از سوره النحل

۱۴- آیه اول از سوره الحشر

۱۵- آیه ۷۲ از سوره احزاب

۱۶- آیه ۶۰ الی ۶۸ از سوره هود

۱۷- آیه ۹ الی ۲۶ از سوره كهف

۱۸- آیه ۴ از سوره مائده

۱۹- آیه ۳ از سوره مائده

۲۰- آیه ۶۸ و ۶۹ از سوره النحل

۲۱- آیه ۱۸ و ۱۹ از سوره النحل

۲۲- آیه ۲۸ از سوره انعام

۲۳- آیه ۵ از سوره التکویر

۲۴- آیات ۱ الی ۷ از سوره زلزال

۲۵- آیه ۴۱ از سوره الروم

ب- دیگر منابع و ماخذ

۲۶- بوستان سعدی

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

۲۷- تفسیر المیزان

۲۸- تفسیر نمونه

۲۹- ترجمه و تفسیر قرآن کریم

۳۰- تاریخ بیهقی ترجمه ابراهیم آیتی جلد دوم (۷۸ و ۷۹)

۳۱- تاریخ یعقوبی

۳۲- دیوان خواجه حافظ

۳۳- دیوان پروین اعتصامی

۳۴- شاهنامه فردوسی

۳۴- غزلیات سعدی

۳۵- گلستان سعدی